

CZU: 39:13

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4277447>

REPERE ETNOSOFICE ÎN PERIOADA JUNIMIȘTILOR

Oana Gabriela ȘORODOC

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol ne-am propus o scurtă prezentare etimologică și o conceptualizare a termenului *etnosofie*, o latură ce vine să întregască acea imagine a etnologiei și a antropologiei, căci termenul poate fi regăsit de puține ori în dicționare, întrucât se află încă în acel stadiu de căutare a *certificatului de naștere*.

Totodată, vom încerca să surprindem rolul junimiștilor în nașterea etnosofiei ca știință.

Cuvinte-cheie: *etnosofie, folclor, junimiști, cultură, literatură populară.*

ETHNOSOPHICAL LANDMARKS DURING THE JUNIMISTS

This article proposes a short etymological presentation and a conceptualization of *ethnosophy*, a side that comes to complete the image of ethnology and anthropology, although the term can be found rarely in dictionaries, because it is still in the search of its *birth certificate*.

At the same time, we shall try to discover the role of the junimists in the birth of ethnosophy as a science.

Keywords: *ethnosophy, folklore, junimists, culture, popular literature.*

Introducere

La români sintagma *puterea cuvântului* are o încărcătură simbolică, trimitând la vechiul concept latin *ars bene dicendi*, care generează astăzi viziuni noi de înțelegere a creației populare, teoretizate fie de către formalistii ruși, de structuraliștii francezi sau de new-criticiștii anglo-americani. Puterea rostirii în folclor se naște din așezarea cuvântului într-un discurs complex și înțelegerea lui prin asamblarea într-un tot bine sudat, cu un conținut pedagogic, care reunește frecvent modalități de exprimare de natură muzicală, coregrafică, literară, obiectuală, ținându-se cont de intertextualitatea constitutivă specifică, de scop și de destinatar. Caracterul profund polisemantic al performanței orale reprezintă garanția perenității conținutului (esențializat în mesaj), dar și a înnoirii permanente și, implicit, a recunoașterii puterii artei populare de a resacraliza cuvântul rostit, prin reșezarea lui la origini, între dragoste și înțelepciune într-o matrice regenerativă. Odată cu trecerea timpului, a căpătat și o funcție informativ-istorică, oferind adesea argumente dintre cele mai importante pentru cercetarea și cunoașterea trecutului istoric al poporului nostru, stând mărturie vie în favoarea existenței pe meleagurile noastre a unei culturi străvechi, unitare și în continuă dezvoltare. Cu ajutorul lor, ca și cu acela al datinilor, poveștilor, muzicii și al poeziei populare, care constituie, cum spunea Alecu Russo, adevărate „arhive populare” de înțelepciune, se poate reconstitui trecutul îndepărtat, mai puțin cunoscut.

Problema cea mai mare este de natură epistemică, pentru că privește recunoașterea etnosofiei ca știință. Sursa o constituie folosirea mai multor termeni: etnografie, etnologie și antropologie, „care au fost utilizați ca identici sau reprezentând etape distincte ale aceluiași demers științific” [1, p.13].

Etimologie și conceptualizare

Etimologic, având ca incipit specificitatea *ethos*-ului – „datină, obicei popular”, deosebit de importantă ni se pare centrarea acestui demers pe un anume fond etico-pedagogic, pornind *ab initio* de la necesitatea sublinierii că, în profunzime, arhitectonica structurală a termenului „filosofie” ca rădăcină semiotică a etnosofiei este deosebit de interesantă pentru că subiectul ei, locuitorul satului românesc, este purtătorul științei despre viață, dobândită din viața personală și din cea a predecesorilor.

Termenul *etnosofie* este formulat din substantivul *ethnos* – „națiune, popor”, cu rădăcina în *etho* – „obicei, tradiție”, alăturat cu mai cunoscutul *sophia* „luminat, înțelept”. Astfel, este în esență tot o „înțelepciune”, fapt pentru care, pornind de la etimologia termenului „filosofie”, trebuie să amintim că termenul prim care contribuie la definirea lui, respectiv cuvântul *fil*, a atras și atenția lui Martin Heidegger [2, p.113] care îl deriva inițial din verbul *fphileo* – „a iubi”. Dar, marele filosof german nu a fost mulțumit cu această traducere și a propus un sens care să fie acceptabil în contextul filosofiei lui Heraclit, unde acesta apare menționat

pentru prima dată în legătură cu lumina *phos*, cu „*cel care te luminează*”, ca „*iubirea de lumină*” – *philein to sophon*. Omul este dotat cu un intelect care este asemănat cu *lumina*, aspect ce ne confirmă că există două modalități de construcție epistemică a acestei noi discipline: fie ca subdomeniu al etnologiei, fie ca de pe domeniul antropologiei să revendice un domeniu dedicat filosofiei populare, singura care poate arunca o punte dialogală între un *hic et nunc (acum și aici)* gestual și gândul care ne decupează cuvintele.

Pe acest fond, al căutării stării de echilibru, alături de matricea spirituală specifică, înțelepciunea răsăriteană a constituit un factor de emulație incontestabil în cadrul culturii și civilizației românești și europene. Cercetarea oricărui domeniu al creației spirituale este considerată ca un aspect particular al necesității definirii paradigmei culturale ale unui popor, iar necesitatea (re)stabilirii adevărului impune o întoarcere firească către temeiuri, „pentru buna rostuire a vieții” [3, p.94] spre o dorită *entelehie* a însăși rațiunii de a fi gânditori și mărturisitori deopotrivă, deoarece „filosofia românească a fost, pe de o parte, chiar în cele mai critice momente ale sale, forma tipică a spiritualismului armonic. Astfel, filosofia românească apare ca fiind o pildă a armoniei universale” [4, p.195].

Junimiștii și valorificarea folclorului

Prof. Dr. Petru Ursache, depășind accepțiunea modernă a cunoașterii științifice, face referire la *înțelepciune* atunci când afirmă că „țărâna din satul tradițional *clasic*, luat în totalitate, era considerat un înțelept, adică avea pregătire pentru fiecare situație de viață, bună-rea, o vorbă aleasă și călăuzitoare” [5, p.9].

Folcloristul, antropologul, esteticianul, etnologul Petru Ursache a publicat lucrarea sa *Etnosofia*, o continuare firească a *Etnoesteticii (sau Mic tratat de estetică a artelor oralității)*, în care subliniază de ce „asemenea filosofiei savante, de sistem, tradiția își situează kantian informația dobândită pe calea exercițiului intelectual și a experienței practice, în ordinea timpului, spațiului și a cauzalității” [6, p.12]. Astfel, în etnosofie „limbajul categorial interferează cu limbajul artistic: metafora presupune sinteze insolite, *iluminând* obiectul ce se lasă revelat, în egală măsură, de categoria și figura stilistică a limbajului” [7, p.145].

Multiplele variante ale unui fapt folcloric nu sunt decât concretizări diverse ale modelului categoriei respective, purtătoare ale dualismului maniheic al principiilor morale: *bine-rău, adevăr-minciună, harnic-leneș* așa cum sunt ele conservate etnologic în proverbe, legende, snoave, basme, zicători sau cântece satirice. Toate constituie „materia primă” a etnosofiei populare care reușește prin esențializare o radiografie morală, economică și estetică a unei societăți patriarhale în existența ei de zi cu zi.

Vorbim despre rezonanța unei structuri literare cu un model categorial adecvat, structură pe care o găsim în realitate, așa cum am precizat, realizată în multiple variante artistice. Diferențele dintre variante, datorate distribuției teritoriale, de exemplu, sunt numai nuanțări stilistice, atât timp cât funcția lor rămâne neschimbată. Așa se explică faptul că studiile folclorice, de la cele mai naive până la cele mai rigurose științifice, se deosebesc foarte mult între ele ca metodologie, orientare generală sau delimitare a obiectului [8, p.19].

Deosebit de important pentru nașterea etnosofiei ca știință este faptul că una dintre ideile marcante ale Romantismului – interesul pentru folclor, pentru național – prin medierea curentului, care anima atâtea „școli naționale” ale secolului XIX, a avut un ecou reformator și în Principatele Române. La nivel european, romanticii au fost primii culegători înflăcărați de folclor care au preluat teme și motive din literatura populară, iar ulterior, prin absorbția de elemente folclorice în operele lor, au ridicat creațiile populare la o înaltă valoare artistică. În viziunea membrilor *Junimii*, înființate în 1863, la Iași ca Asociație culturală, devenise imperios necesară susținerea ca domenii prioritare de cercetare a folclorului și istoriografiei, care pentru junimiști reprezentau „un mijloc de îndrumare a spiritului public” [9, p.216].

Al treilea filon al etnosofiei românești a fost, deci, cel filologic aflat în deplin acord cu întemeierea ei ca știință. În Europa secolului al XIX-lea pornindu-se de la premisa că „popoare cu limbi asemănătoare trebuie să împărtășească structuri sociale și mentale asemănătoare” [10, p.320].

Preocupat de statutul *filologiei romanice*, în accepția de studiu filologic al culturii populare, Hașdeu a trasat liniile mari ale domeniului, obiectul și metoda, acordând, în contextul stabilirii obiectului, o atenție deosebită delimitărilor și nuanțărilor terminologice. Din acest motiv, istoricul Alexandru Zub consideră că Junimea a reprezentat nu doar un complex structural ideologic, estetic sau literar, ci și o stare de spirit caracterizată prin trăsături precum rigoare, adevăr, luciditate, specificitate și elan creator original. Din punct de vedere ideologic, junimiștii criticau aproape în totalitate operele pașoptiștilor. Interesul pentru promovarea adevărului istoric nu prima, deci nu degeaba vorbea Maiorescu despre falsificarea istoriei. Teza principală

era aceea conform căreia numai printr-o cunoaștere exactă a trecutului, fără prejudecăți sau „exagerări patriotarde” [11, p.24], se poate construi viitorul țării. Principiul de bază trebuia să fie adevărul, „adevărul înainte de toate” după cum spunea Maiorescu, sau mai direcționat, ca în aserțiunea lui Eminescu: „naționalitatea în marginile adevărului” [12, p.227].

Junimiștii s-au orientat spre tezaurul folcloric național, continuând munca de culegere începută de înaintași, dar fac apel la metode științifice atunci când formulează opinii teoretice referitoare la modul de cercetare a folclorului. Eminescu, Creangă, Caragiale și Slavici, adică cei care vor intra în canonul istoriei literare drept „clasicii junimiști ai literaturii române”, s-au solidarizat cu ideile societății ieșene, alcătuind culegeri sau exprimând opinii referitoare la creația populară. Așadar, junimiștii sunt cei care vor insista pentru valorificarea folclorului, prin apelarea la set de criterii, între care dominante erau criteriile estetice. Critica de specialitate clasifica producțiile literaturii populare după criteriul vechimii, al vârstei emițătorului, al relației dintre text și cadrul ceremonial. Însă, se poate considera că o perspectivă nouă asupra formelor culte inspirate de cele populare din opera clasicilor junimiști poate avea ca principiu de clasificare modul în care este emis, performat în popor un anumit text, având drept călăuzitori verbele „zicerii” (rădăcina latină fiind mai mult decât evidentă în eufonia dintre *dico*, *dicere* – *zicere*) [13, p.373].

Izvoarele literare populare au servit drept model clasicilor și prin formele sale (*doină*, *baladă*, *basm*, *snoavă*, *proverb*) și mai ales este interesant modul în care scriitorii junimiști au valorificat formele, pentru ca mai apoi să îmbogățească ei înșiși modelul literaturii populare prin creațiile lor: descrierile de natură romantică și portretele având complexitate psihică – realizate prin antiteză, inserarea unor motive – visul, somnul, sburătorul, modele de basm în formă versificată (Eminescu); umorul și ironia, umanizarea personajelor fantastice și valorificarea limbajului popular cu aspect arhaic și zonal moldovenesc (Creangă); de tip Sud-Est, crearea unor tipare psihologice ale prozei realiste, umorul negru (Caragiale); dimensiunea morală a existenței în toate planurile, intersectarea fabulosului și a cotidianului (Slavici).

La începutul secolului al XX-lea, Densușianu vorbea în mai multe studii despre aplicarea metodei filologice în culegerile de folclor, arătând, totodată, că în folclor trebuie cuprinse și faptele de viață contemporană ale „omului din popor”, nu numai mostrele de oralitate cu valențe estetice, privilegiate până atunci de culegătorii de „literatură” și „cântece din popor” [14, p.312-313]. În *Istoria folcloristicii românești*, Ovidiu Bârlea îi include la *cercetarea filologică* și pe I.A. Candrea, Dumitru Caracostea, Ion Mușlea, Tache Papahagi, Ion Diaconu și Petru Caraman. O a doua tradiție a etnologiei românești este aceea istorico-geografică. Școala istorico-geografică, numită și difuzionistă, care se raporta la faptele de cultură urmărindu-le distribuția spațială pe baze comparative, a influențat un tip de abordare etnologică prefigurată de Al.Odobescu și practicat, în primele decenii ale secolului XX, de Simion Mehedinți, George Vâlsan și Romulus Vuia. Mai aproape de noi, acad. Sabina Ispas afirmă că una dintre „sarcinile fundamentale ale domeniului” folcloristicii a rămas „alcătuirea documentului de cultură orală”, prin consemnarea faptelor de cultură cu „rigoare filologică” [15, p.213].

Concluzii

Omul tradițional și-a asumat lupta cu elementele implacabile ale vieții și concretizează obstacolele din calea sa folosindu-se nu doar de simboluri specifice registrului popular, ci și de unele ce ilustrează contactul său cu registrul cult, împrumutate din câmpul semantic al scripturalității. Pentru Noica, termenul „popular” în plan conceptual nu a fost și nu este, așadar, un tipar abstract, ci a orânduit viața omului în raport cu natura, societatea, valorile etice, istoria faptelor, a mentalităților, factorii nocivi etc. Folclorul, printr-o sensibilitate greu de cuprins în cuvinte, are un anumit tip de raportare a normelor vieții la Divinitate, la „Bunul Dumnezeu drăguțul”, printr-o reprezentare lexicală și vizuală a firii dumnezeiești adusă la nivelul său simplu și esențializat de înțelegere a înțelepciunii.

Referințe:

1. PRAHOVEANU, I., *Etnografia poporului român*. București: Paralela 45, 2001, p.13.
2. HEIDEGGER, M. *What Is Philosophy (Was ist die Philosophie?)*. Traslated and Introduced by Jean T. Wilde and William Kluback, Maryland, USA: Rowman & Littlefield Publisher Inc., 2003, p.123.
3. NOICA, C. *Cuvânt împreună despre rostirea românească*. București: Eminescu, 1987, p.94.
4. ȘTEFĂNESCU, M. *Filosofia românească*. Studiu introductiv, îngrijire ediție și note Constantin Schifirneț. București: Historia, 2008, p.105.

5. URSACHE, P. *Etnosofia*. București: Paideia, 2006, p.9.
6. URSACHE, P. *Etnoestetica sau Mic tratat de estetică a artelor oralității*. Cluj-Napoca: Eikon, 2009, p.12.
7. MIRCEA, C. *Discurs despre ființă*. București: Cartea Românească, 1987, p.145.
8. RUXĂNDOIU, P. *Folclorul literar în contextul culturii populare românești*. Col. „Cumințenia Pământului”, București: Grai și suflet - Cultura Națională, 2001, p.19.
9. ZUB, Al. *Junimea: implicații istoriografice: 1864-1885*. Iași: Junimea, 1976, p.216.
10. BONTE, P., IZARD, M. *Dicționar de etnologie și antropologie / Trad. Smaranda Vultur, Radu Răutu (coord.) Diana Buglea, Mihaela Ioncică, Constantin Jinga, Cătălin Adrian Lăzurcă, Ciprian Nicolae Valcan*. Iași: Polirom, 1999, p.320.
11. ZUB, Al. *Op. cit*, p.24.
12. *Ibidem*, p.227.
13. GUȚU, Gh. *Dicționar Latin Român*. București: Humanitas, 2003, p.373.
14. DATCU, I. *Dicționarul etnologilor români. Autori. Publicații periodice. Instituții. Mari colecții, Bibliografii, Cronologie*. București: SÆCLULM I.O., 2006, p.312-313.
15. ISPAS, S. Cercetarea academică în domeniul folclorului și etnografiei. În: *Rosturi și moravuri de odinioară*. București: Editura Etnologică, 2012, p.213.

Date despre autor:

Oana Gabriela ȘORODOC, doctorandă, Școala doctorală *Psihologie și Științe ale Educației*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: sorodocf@yahoo.com

Prezentat la 05.05.2020